

JOHN STUART MILL

1- Introducció.

El pensament de John Stuart Mill (Londres 1806 – Avignon 1873) és ampli i difícil de sintetitzar pel seu caràcter sistemàtic (la seva lògica està condicionada per la seva teoria del coneixement, que a la vegada determina les teories ètiques i polítiques); optarem per tant per donar una visió general del seu pensament a partir d'una divisió clàssica (teoria del coneixement, lògica, ètica i política) tot i ser conscients que deixem de banda aspectes cabdals del seu pensament (economia, teoria de la religió ...)

Tanmateix, si cal donar una visió general de l'obra d'aquest autor, el primer element a destacar és que ens trobem davant d'un d'aquells estranys exemples de filòsof que no es conforma amb l'activitat especulativa: al llarg de la seva vida Stuart Mill va desenvolupar una intensa activitat política compromesa, tot intervenint en temes tan diversos com ara l'atac al governador de Jamaica per la brutalitat amb que tractava la població negra, la defensa d'una política de reformes agràries a Irlanda, l'apropament a tesis socialistes en la defensa dels drets dels treballadors, feministes¹ (va presentar a la Cambra dels Comuns una proposta en defensa del dret a vot femení) i, fins i tot, ecologistes. És a dir, es tracta d'un pensador que creu fermament en la possibilitat de reformar la societat per fer-la millor, encara que, clarament, no es tracta d'un autor revolucionari, ja que el seu pensament no suposa en cap moment un trencament amb el model de societat en el que viu. De fet, el seu pensament no supera en cap moment el liberalisme i, de fet, és un defensor dels seus aspectes fonamentals (la llibertat individual, per exemple).

Pel que fa als antecedents del seu pensament s'han d'assenyalar, per una banda, la tradició empirista anglesa (més en la línia de Locke que no la de Hume), un coneixement crític del pensament de Kant (imprescindible a qualsevol autor contemporani) i, fonamentalment, el corrent utilitarista de Bentham i del seu propi pare, James Mill²

La seva producció és molt àmplia però cal destacar les següents obres: ***Sistema de la lògica inductiva i deductiva*** (1843), ***Sobre la llibertat*** (1856) i ***L'utilitarisme*** (1863). De fet, aquestes seran les obres de referència al llarg d'aquesta exposició.

¹ De fet la seva companya sentimental, Harriet Taylor, era una coneguda activista feminista i socialista, força més radical que Mill i, per tant, no es planteja cap dubte respecte al fet que és ella qui va influir en el pensament d'ell. Tanmateix, Mill no s'està d'informar que la seva obra ***Sobre la llibertat*** va ser en gran mesura fruit d'un treball d'equip amb Harriet Taylor, tot i que la seva publicació és posterior a la mort d'ella.

² En gran mesura, John Stuart Mill va ser educat seguint un rígid (i sovint cruel) programa utilitarista dissenyat pel seu pare i el mateix Bentham.

2- Epistemologia, lògica i ciència.

2.1 Coneixement i lògica:

El punt de partida de la epistemologia de Mill és obertament empirista: el coneixement no compta amb altres materials que els proporcionats per l'experiència, és a dir, els conceptes que trobem a la ment (i els noms) tenen com a únic significat les coses i els atributs (les qualitats) percebudes. Per tant, els límits del coneixement (i del llenguatge) són els límits de la percepció i, en conseqüència, el coneixement es limita als fenòmens percebuts. Així, seguint a Hume i Kant, Mill afirma la impossibilitat del coneixement de les coses en si.

Tanmateix, i aquí segueix a Locke (i s'allunya de Kant i, per descomptat, de qualsevol posició racionalista) Mill rebutja tota classe de concepte a priori i qualsevol tipus d'innatisme. Les ciències es constitueixen a partir de l'experiència, inferint regularitats i lleis amb les quals comprendre i expressar la conducta de la naturalesa, ja es tracti de la naturalesa física com la humana.

Les ciències tenen com a objectiu la recerca de veritats i principis universals sobre els seus camps d'estudi respectius; aquestes veritats i principis són el resultat de generalitzacions a partir de l'observació de l'experiència. De fet, en última instància, tota veritat és una veritat empírica. Així, el conjunt de proposicions universals de les diferents ciències és el resultat de generalitzacions i inferències a partir de proposicions bàsiques, sorgides de l'experiència.

Analitzem el concepte d'inferència³ Segons Mill hi ha dos tipus d'inferència:

Inferències deductives: es tracta d'aquelles operacions en les que obtenim unes proposicions particulars a partir d'altres més universals. Aquestes inferències es caracteritzen per la necessitat de les conclusions però, tal i com assenyala Mill, aquesta necessitat és purament verbal, no real. És a dir, com la conclusió s'extreu a partir de l'anàlisi de la informació continguda a les premisses, realment, no hi ha en la deducció una aportació real d'informació i, per això, el seu valor en la investigació científica és auxiliar: ens permet obtenir conclusions de les premisses i les hipòtesis que, igualment, s'hauran de contrastar en l'observació; també té el paper de vetllar per la coherència del sistema.

³ L'alumne sagaç (sí, aquell que algun dia coneixerem) estarà en aquest moment cercant els seus apunts de filosofia de primer de batxillerat, en els que es definia el concepte d'inferència com l'acte mental en virtut del qual passem d'unes premisses a una conclusió. Tot i alguna diferència terminològica, en general tot aquell tema de primer ja ens va bé per comprendre aquesta part del pensament de Mill.

Inferències inductives: Mill la defineix com "*l'operació de l'enteniment per la qual inferim que allò que considerem vertader en una o diverses coses particulars serà vertader en totes les coses que s'assemblin al primer en certs aspectes determinats*"; és a dir, inferim una proposició de caràcter general o universal a partir d'un conjunt d'afirmacions (vertaderes) particulars. Un exemple seria la generalització a partir d'una enumeració.

Com que la base de tot coneixement, tal i com ja hem dit, és l'experiència la inferència inductiva (que parteix de premisses sorgides de l'experiència) és el procediment decisiu i primari en el coneixement i en la constitució de les ciències.

Ara bé, per tal que la inducció sigui un procediment en el que realment s'amplia el coneixement, no n'hi ha prou amb el fet que només s'obtingui informació sobre allò observat, sinó que ha de dur a terme una generalització que transcendeixi els casos observats⁴ i, per tant, només es possible si acceptem com a principi el que, de fet no és sinó una hipòtesi: **la uniformitat i constància de la naturalesa**.

Aquesta constància elevada a principi constitueix **l'axioma universal de la inducció**. Aquest axioma no s'ha d'entendre com un principi a partir del qual realitzar inferències, sinó com una llei segons la qual s'orienten l'observació i la generalització. Aquesta afirmació sobre la uniformitat de la naturalesa és, de fet, el resultat d'una inferència a partir de l'experiència i es troba representada en les anomenades lleis de la naturalesa.

Al seu torn, aquesta uniformitat, es fonamenta sobre la **llei de la causalitat**, que Mill defineix afirmant que "*tot fet que té un començament, té una causa*". així, cada estat present de l'univers se segueix d'un estat precedent, de manera que, coneixent totes les circumstàncies i tots els agents en un moment determinat, es pot predir l'estat següent.

Aquesta llei de la causalitat constitueix la base de la ciència inductiva però, al seu torn, l'origen de la causalitat és també una inducció (una generalització realitzada a partir d'una sèrie d'observacions); aquesta reciprocitat (una llei fonamenta un principi i aquesta llei es fonamenta en una inferència basada en l'experiència) fa que, en última instància, Mill sempre fonamenti tot principi en l'observació i la tendència a la generalització, de forma que no necessita recórrer a cap element a priori o innat.

Així, Mill, afirma sobre la tendència a generalitzar i la llei universal de la inducció que "*arribem a aquesta llei universal per la generalització d'algunes lleis d'una generalitat menys extensa. La propensió a generalitzar, que, instintiva o no instintiva, és un dels principis més poderosos de la nostra naturalesa, és cert que no espera que aquesta*

generalització estigui legitimada. La simple propensió, no raonada, a esperar allò que sovint ha estat experimentat, sens dubte ens condueix a creure que tot fenomen té una causa, abans que haguem arribat a l'evidència d'aquesta veritat. Però això mateix no pot succeir fins que no ens haguem familiaritzat amb molts casos de causació; o, en altres paraules, moltes uniformitats parcials més fàcils de comprovar suggereixen la idea d'una uniformitat general i la proven. Un cop establerta, la uniformitat general serveix per demostrar la resta de les uniformitats particulars de què es compon⁵

2.2 El sentit de les ciències i les arts:

A partir de les afirmacions anteriors, Mill afirma que "la ciència estudia els diversos efectes que se segueixen de cada causa"⁶ I, en tant que la naturalesa no consta només de fenòmens físics sinó també els fets i fenòmens humans i socials, Mill distingeix dos tipus de ciències: les ciències físiques i les ciències morals. Ara bé, aquestes ciències morals, en tant que ciències, es refereixen a fets i tenen a veure amb fets i, per tant, les proposicions d'aquestes ciències són indicatives o descriptives (en tant que descriuen els fets), però no imperatives o prescriptives. És a dir, si es tracta d'una ciència, ens ha de dir quins fenòmens es donen, però no quines regles o preceptes s'han de seguir. Quan un discurs inclou aquestes proposicions imperatives o prescriptives, ja no parlarem de ciència sinó d'art⁷

Així, les ciències de la naturalesa humana estan dedicades a l'estudi de l'ésser humà i de la seva conducta, en la mesura que aquesta no depèn només de condicions físiques. I també tenen com a objecte poder predir i facilitar la seva conducta tenint en compte els fins que l'home es pot proposar. Per tant, les ciències humanes estan orientades a l'art, és a dir, les ciències humanes (psicologia, etologia, sociologia⁸...) han de facilitar la pràctica de l'art de l'ètica.

A diferència de la ciència, que s'ocupa del que és o serà segons la llei de la causalitat, l'art es proposa un fi a perseguir. Així, les proposicions de l'art recomanen que alguna cosa sigui, i s'expressen mitjançant les expressions "ha de" o "hauria de ser" Es refereixen a l'ordre dels fins, a les preferències entre fins i al seu establiment.

⁴ Observem que aquest problema és el mateix que es troba en la base de la crítica que Hume efectuava a la causalitat. Veurem també com Mill relaciona també aquesta qüestió amb la causalitat sense, però, seguir la crítica de Hume.

⁵ Mill, J.S.: *Sistema de lògica inductiva i deductiva*.

⁶ Mill, J.S.: *L'utilitarisme*.

⁷ Entenem aquí el terme "art" referit a la pràctica d'una habilitat o coneixement teòric, no a la producció de caràcter estètic: *L'art és solament l'ús dels poders de la Naturalesa amb vistes a un fi*" Mill, J.S.: *La naturalesa*.

⁸ Segons Mill, la psicologia estudia les lleis segons les quals se succeeixen els estats mentals, l'etologia investiga les lleis de la formació del caràcter i la sociologia s'encarrega de les accions de les col·lectivitats humanes i de les lleis que regulen els fenòmens socials.

El sistema de les ciències i els arts s'orienta, en conseqüència, cap a un fi últim, que esdevé principi, que és (tal i com veurem més endavant) el **principi de major felicitat**. La ciència coopera amb aquest fi en tant que proporciona els coneixements necessaris per a la consecució dels fins proposats. En aquest sentit, Mill afirma que *"l'art es proposa a si mateix un fi a perseguir, defineix aquest fi i l'envia a la ciència. La ciència el rep, el considera com un fenomen o efecte a estudiar, i, una vegada ha investigat les seves causes i condicions, el torna a l'art, juntament amb un teorema que combina les circumstàncies mitjançant les quals es pot obtenir. Aleshores, l'art examina aquesta combinació de circumstàncies i, en funció del fet que es trobi dins de les possibilitats humanes o no, declara que la fi és o no és realitzable"*⁹

En resum, les ciències estan al servei de la utilitat suprema, és a dir, tenen sentit en tant que ens apropin al principi de la felicitat.

3- La moral utilitarista.

L'ètica o la moralitat és una part de l'art: pren en consideració la conducta d'acord amb allò que es pugui establir com a principi i com a fi últim de l'acció. Totes les accions tenen com a motiu algun fi. Per tant, els principis de l'acció humana és la seva fi, i només en funció d'aquest fi es poden establir les regles o normes de les accions.

Òbviament, Mill desestima qualsevol intent d'establir com a principi de l'acció humana qualsevol concepte de caràcter metafísic (el bé en si mateix o la salvació de l'ànima per exemple) i, en aquest sentit, proposa **la felicitat**, juntament amb la **utilitat**, com el principi fonamental de la moralitat.

Desenvoluparem ara el concepte de felicitat seguint els plantejaments utilitaristes.

3.1 El principi d'utilitat:

L'utilitarisme considera la utilitat i la felicitat com el criteri de correcció de les accions: *"les accions són correctes en la mesura que tendeixen a promoure la felicitat, i incorrectes en tant que tendeixen a produir el contrari de la felicitat. Per felicitat s'entén el plaer i l'absència de dolor; per infelicitat, el dolor i la falta de plaer"*¹⁰

La moral utilitarista pressuposa una concepció sobre la vida: la vida aspira a continuar sent cada vegada amb més plenitud; és desig i voluntat i, en última instància, les úniques coses

⁹ Mill, J.S.: *L'utilitarisme*.

¹⁰ Mill, J.S.: *L'utilitarisme*.

desitjables com a fins són el plaer i l'absència de sofriment. Tot allò que és desitjable ho és perquè en això s'hi troba plaer, o perquè a través d'això es promou el plaer o s'evita el dolor.

Ara bé, Mill no està plantejant un hedonisme groller¹¹ sinó que distingeix els diferents tipus de plaers en funció de la facultat humana, el desig de la qual satisfà cada plaer. La felicitat no consisteix en l'obtenció del major nombre i quantitat de plaers, sinó en l'obtenció del plaer de més qualitat. I, aquesta qualitat, depèn de la facultat que es satisfà. Així, la felicitat consisteix en l'obtenció dels plaers qualitativament més elevats i més nobles.

Ara bé, no és suficient la recerca de la màxima felicitat individual. Tot i les implicacions ètiques d'aquesta recerca (cal un fort sentiment de dignitat i autorespecte per tal de cultivar els plaers més nobles) i de que sigui necessari i legítim vetllar per la pròpia felicitat, no és més que egoisme.

L'utilitarisme proposa com a criteri d'allò **correcte el fet que la felicitat sigui, dins els límits del possible, per al major nombre de persones** i, en un plànol ideal, per a tots els homes; lògicament, això implica una limitació de la felicitat individual. Aquesta darrera puntualització fa que es pugui considerar que la teoria utilitarista no sigui un hedonisme groller ni egoista, sinó que es pugui caracteritzar com a hedonisme universalista.

Hi ha dues possibles objeccions als plantejaments de Mill pel que fa a la felicitat. Per una banda, es podria afirmar que la felicitat és inassolible i que, per tant, és absurd considerarla com el fi racional de la vida i l'acció humana. L'altra possible objecció partiria de la constatació que els homes poden viure sense la felicitat i desitjar, per exemple, la virtut abans que la felicitat¹²

Mill respon a la primera objecció tot limitant el concepte de felicitat a allò que la vida pot donar. Lògicament, si un entén per felicitat una vida de plaer intens i ininterromput és evident que és impossible. A més, la utilitat no consisteix únicament en la recerca de la felicitat, sinó també en la prevenció i la mitigació de la infelicitat.

A la segona objecció Mill respon que és possible renunciar a la felicitat individual, tot situant-la a un nivell superior que s'assoleix per mitjà de la virtut. Però, de fet, la virtut és també objecte del desig i, per tant, una part de la felicitat: "*La moral utilitària reconeix en*

¹¹ L'alumne sagaç mirarà al seu voltant a la recerca dels individus menys evolucionats del seu grup (es recomana l'observació dels mascles de l'espècie ja que, en general, són més primaris) i els demanarà quin significat atribueixen a l'expressió "*recerca del plaer*". Dificilment es trobarà cap diccionari que expliqui de forma més clara (i, fins i tot, gràfica) a què ens referíem amb l'expressió "*hedonisme groller*".

¹² Aquestes objeccions, en especial la darrera, formen part del discurs cristià sobre la vida en aquest món que queda desprestigiada a favor de la vida transcendent.

*els éssers humans la capacitat de sacrificar el seu bé per al bé dels altres. Només es nega a admetre que el sacrifici sigui en si mateix un bé. Un sacrifici que no incrementi o tendeixi a incrementar la suma total de felicitat es considera inútil*¹³

Per tant, Mill legitima la virtut com a component de la felicitat en tant que contribueixi a la felicitat dels altres, però deixa també prou clar que, per si mateixa, no constitueix una finalitat. D'aquesta manera, una actitud virtuosa seria aquella que, superant la utilitat privada, promoguéss la utilitat pública de forma que es pogués englobar la societat en general.

3.2 Justificació del principi d'utilitat:

Fins ara hem vist algunes de les conseqüències de considerar el principi d'utilitat com a criteri moral; ara veurem quina justificació té aquest principi.

La qüestió que es planteja Mill és la següent: per què estic obligat a promoure la felicitat general? Una resposta possible passaria per sancionar el principi d'utilitat a partir d'un element extern al subjecte, com ara l'esperança d'aconseguir el favor de Déu o el temor en relació a la resta dels homes. Aquesta posició suposa que l'obligació moral té un fonament transcendent originat en una realitat objectiva.

Òbviament, un empirista posterior a Hume com és el nostre autor no pot admetre la suposició d'una realitat en si mateixa com a sanció d'un principi moral (ni, de fet, de cap argument); tot i això, Mill admet que aquesta justificació pot ser utilitzada per reforçar la moralitat utilitarista però mai com a justificació del criteri moral.

El que confirma el principi d'utilitat i és l'última sanció de qualsevol moralitat és un sentiment moral que ens impedeix la violació del deure o que ens imposa el seu compliment. Aquests sentiments morals es constaten com un fet, són provats per l'experiència i en la seva conformació hi intervé l'educació.

Aquests sentiments morals, desenvolupats i cultivats, constitueixen l'essència de la consciència moral. No només depenen de l'educació, sinó que es desenvolupen progressivament gràcies a la simpatia envers els semblants, a l'estat social i al sentiment d'unitat amb els altres homes. Sobre la base d'aquests potents sentiments morals, Mill espera que, una vegada el principi de la felicitat general sigui reconegut com a criteri ètic, constituirà la força de la moralitat utilitarista. Així, aquest sentiment moral, desenvolupat i cultivat socialment es converteix en el centre de la vida humana, conformant els nostres pensaments, sentiments i accions.

¹³ Mill, J.S.: *L'utilitarisme*.

Un cop ja ha justificat mitjançant els sentiments morals el principi d'utilitat, Mill en pregunta si aquest principi es pot provar. Mill admet la impossibilitat de cap altre tipus de prova que l'autoobservació i l'observació dels altres: si alguna cosa és un fi en tant que es objecte del desig dels homes, per provar que el principi d'utilitat és realment un fi de la conducta humana, serà suficient constatar el fet que la gent desitja realment la felicitat.

Com que resulta obvi que tothom desitja la felicitat, o desitja quelcom que és part de la felicitat (com vèiem abans amb el cas de la virtut), es pot afirmar que la felicitat és l'únic fi i el criteri de la moralitat.

4- Teoria política: justícia i llibertat.

En tant que hedonisme universalista, l'utilitarisme promou el màxim de felicitat per a la majoria de les persones. Aquest aspecte projecta a l'utilitarisme cap a l'àmbit de la teoria política en tant que no es pot concebre que hom aspiri a la felicitat col·lectiva en l'àmbit d'una societat injusta, és a dir, de carència de llibertat. Així tenim dos conceptes bàsics en la teoria política de Mill (justícia i llibertat) que analitza des de la perspectiva de la defensa d'un model liberal de societat.

4.1 Justícia i dret:

La justícia és un aspecte particular de la utilitat general: així com existeix un sentiment moral, es pot parlar d'un sentiment de justícia, en tant que derivat i format a partir d'altres sentiments.

Segons Mill cal distingir entre el **dret legal**, aquells drets reconeguts i emparats per lleis positives, i el **dret moral**, els drets de les persones amb independència de si estan o no recollits per la llei. Així, la justícia fa referència no només al dret legal sinó també al dret moral i s'admet que el dret legal hauria de constituir la idea directriu i regulativa del dret legal. Per tant, el criteri últim de la justícia no és la llei sinó la moral. Així, el dret a la imparcialitat i la igualtat, estiguin o no reconegudes per la llei, constitueixen un requisit per a la justícia.

El sentiment de justícia es genera espontàniament a partir de dos sentiments naturals (l'impuls d'autodefensa i el sentiment de simpatia), juntament amb la intel·ligència, gràcies a la qual, l'individu s'adona de la comunitat d'interessos entre ell i la societat de la qual forma part. Per tant, el sentiment de justícia té un component artificial (no natural) ja que requereix d'aquesta comprensió de que la justícia té com a raó última la utilitat general. Així, Mill afirma:

Considero, al mateix temps, la justícia que està fonamentada en la utilitat en tant que la part més important, i incomparablement més sagrada i vinculant de tota la moralitat. La justícia és el nom de certes classes de regles morals que es refereixen a les condicions essencials del benestar humà de forma més directa i són, per consegüent, més absolutament obligatòries que cap altre tipus de regles que orienten la nostra vida. De fet, la idea que hem trobat que constitueix l'essència de la justícia, és a dir, un dret que posseeix un individu, implica i testimonia aquesta obligació més vinculant.¹⁴

4.2 El problema de la llibertat:

Mill ha passat a la història com a defensor de la llibertat individual davant l'estat; així doncs no parteix, com resulta obvi, d'un plantejament metafísic del problema de la llibertat, és a dir, si pot o no ser lliure l'home de forma essencial, la lliure capacitat de decisió, sinó que planteja el problema en termes constatables: l'oposició entre la llibertat individual i l'autoritat o el poder, que tant les institucions polítiques com la societat pretenen exercir sobre aquesta. I el problema no és altre que la naturalesa i els límits del poder que la societat pot legítimament exercir sobre l'individu. Plantejat d'una altra manera, el problema consisteix a saber quin és el límit just de la sobirania de l'individu sobre si mateix i on comença l'autoritat de la societat.

Segons Mill, el que defineix pròpiament i essencialment l'home és la llibertat, el fet de proposar-se fins, el fet de triar i desenvolupar creativament les possibilitats de la seva naturalesa, mai del tot tancada i fixa, així com el fet de configurar la seva pròpia individualitat, enriquint-la progressivament, i també d'una manera original sense que sigui possible reduir-la a un model estandarditzat. Per tant, la llibertat és fonamental per l'exercici de les arts, especialment de la moral. La justícia i el dret han de preservar i promoure el desenvolupament de la llibertat de cada un dels individus que formen la societat.

La llibertat individual pot ser restringida tant per part dels altres homes (en voler imposar el seu poder, per exemple) com per part del poder polític i de la societat. La relació del poder polític amb la llibertat individual ja havia estat analitzat pels autors clàssics del pensament liberal¹⁵ des del segle XVIII, però Mill pretén donar un nou enfocament al tema, és a dir, tractar la relació de la societat en general (i com a part d'aquesta globalitat, el poder polític) amb l'individu.

La societat tendeix a la uniformització, la despersionització, la massificació, és a dir, a la coacció sobre l'individu mitjançant un terrible instrument: l'opinió pública. És més, augura

¹⁴ Mill, J.S.: *L'utilitarisme*.

¹⁵ John Locke, per exemple, als *Tractats sobre el govern civil*.

que en un futur aquesta tensió entre societat i individu arribarà a amenaçar la llibertat individual de forma més perillosa que a la seva època¹⁶

Es tracta, per tant, d'establir un criteri que reguli aquesta relació: la societat com a tal, en forma de pressió de l'opinió o de la xafarderia o a través de les autoritats jurisdiccionals de l'Estat, per mitjà de sancions socials o jurídiques, **només té el dret d'intervenir per coartar la llibertat dels individus a fi d'impedir el dany als altres**. Per tant:

*"L'única demarcació de la conducta de qualsevol persona per la qual aquesta és responsable davant la societat és la que afecta als altres. En la part que només l'afecta personalment, la seva independència és, per descomptat, absoluta. Sobre si mateix, sobre el seu cos i sobre el seu esperit, l'individu és sobirà"*¹⁷

Aquesta formulació presenta algunes dificultats i requereix d'algunes reflexions:

En primer lloc, suposa una distinció clara sobre dos tipus d'accions: les que només afecten a un mateix i les concerneixen els altres. Les primeres quedarien incloses dins l'esfera privada, lliure d'interferència de la societat, mentre que les segones formarien part de l'esfera pública, subjecta a la regulació social i jurídica.

Ara bé, la barrera entre les dues és molt subtil i, per més que Mill s'esforça per distingir unes accions d'unes altres acabarà per reconèixer la dificultat i acceptant que qualsevol acte, de forma directa o indirecta, pot afectar als altres. Per tant, l'inclusió d'un acte dins l'esfera pública o la privada no depèn d'una regla absoluta i intemporal sinó que està sotmesa a les nostres nocions prèvies sobre allò que és públic o privat en un temps determinat.

En segon lloc, cal observar que Mill fa servir dues concepcions de la llibertat, segons els contextos, que no són idèntiques. Per una banda utilitza el concepte de llibertat negativa, és a dir, l'absència de coacció o de restriccions de què gaudeix un individu. L'altra concepció és positiva, és a dir, remarca la capacitat d'elecció, que condueix al ple desenvolupament de totes les facultats humanes; en aquest segon sentit la llibertat es manifestaria mitjançant l'espontaneïtat, l'excentricitat de caràcter i l'originalitat ja que *"aquell que fa quelcom perquè segueix el costum no fa cap elecció"*¹⁸ Sembla que Mill està afirmant que aquests dos

¹⁶ Si això pensava Mill l'any 1856, quan els mitjans de comunicació de masses encara són incipients (només hi havia la premsa escrita), segurament tindria molt a dir d'una època marcada, ja no per l'opinió pública (que és sovint desconeguda) sinó per l'opinió publicada.

¹⁷ Mill, J.S.: *Sobre la llibertat*.

¹⁸ Mill, J.S.: *Sobre la llibertat*.

sentits són equiparables i, per tant, que una societat que no interferís en l'òrbita privada hauria de conduir necessàriament al desenvolupament de la individualitat¹⁹

Més enllà d'aquestes consideracions problemàtiques, Mill afirma que s'han de preservar les següents llibertats:

- **Llibertat de consciència:** es manifesta i s'exerceix com a llibertat de pensar i sentir; d'expressar i de publicar les opinions i les idees pròpies i d'analitzar les idees dels altres.
- **Llibertat en la determinació dels nostres propis fins i formes de vida**
- **Llibertat de reunió i d'associació entre individus.**

Ja que *"cap societat en la qual no es respectin aquestes llibertats en el seu conjunt no és lliure, sigui quina sigui la seva forma de govern, de la mateixa manera que tampoc no ho és completament cap societat en la qual no es reconeguin de forma absoluta i incondicionada"*²⁰

El liberalisme de Mill es basa en l'essencialitat de la llibertat pel que fa a la naturalesa humana; per tant, la llibertat política i social és un fi de l'acció humana que forma part de la felicitat humana. S'estableix, doncs la relació entre utilitat, justícia i llibertat: *"considero la utilitat com la darrera instància d'apel·lació en totes les qüestions ètiques, però em refereixo a la utilitat en el sentit més ampli, fonamentada en els interessos permanents de l'home com a ésser progressiu, és a dir, la justícia i la llibertat"*²¹

¹⁹ Aquesta afirmació sembla arriscada, ja que suposa que una societat intervencionista (o repressiva) no facilitaria el desenvolupament d'individualitats lliures i, afortunadament, la història proporciona molts exemples del contrari. Tanmateix, és també dubtós que una societat permissiva (com ara la nostra) no afavoreixi la uniformització: l'alumne sagaç mirarà al seu voltant i traurà conclusions per si sol.

²⁰ Mill, J.S.: *Sobre la llibertat*.

²¹ Mill, J.S.: *Sobre la llibertat*.